

Waarom zingen vogels?

Het wordt lente! De vogels zingen weer uitbundig. En in de loop van de maand zal deze uitbundigheid alleen nog maar toenemen. Alleen om de vrouwtjes te lokken, of is er nog iets anders te beluisteren?

Wolter Bos

bioloog

Ook al hoor je in herfst en winter wel eens een merel, roodborst of winterkoning zingen, echt goed op gang met hun zang komen de vogels toch pas in de loop van maart. Tegen de avond horen we bijvoorbeeld een merel vanaf een hooggelegen plekje een stroom van jubelende klanken voortbrengen. Deze stroom is onderverdeeld in strofen, met een geweldige rijkdom aan muzikale motieven, maar wel met allemaal ongeveer dezelfde opbouw. Na een aanhef van langgerekte, welluidende klanken volgt een meer samengeknepen, soms wat schrill en minder gestructureerd stukje. Toch klinkt het gezang als een doorgaand geheel, heel anders dan bij winterkoning en vink die steeds hetzelfde liedje herhalen. Een merel produceert zijn klanken veel beheerster dan kleinere zangvogels, die soms overweldigd lijken te worden door het geweld waarmee het zingen uit hun lichaam opstijgt. Maar ook bij de merel doet het hele organisme aan het zingen mee, tijdens de strofen vibreert het lijf tot in de staartpunt aan toe. Wat is dit zingen dat in het voorjaar de vogelwereld gaat beheersen eigenlijk voor proces? Wat is een zingende vogel eigenlijk aan het doen?

In dit artikel zoek ik een alternatief voor het gebruikelijke functionele antwoord op deze vragen, namelijk dat een zingend vogelmanneltje signalen uitzendt naar vrouwelijke en mannelijke soortgenoten, met als inhoud: wijfjes kunnen dichterbij komen, mannelijke soortgenoten blijven beter weg. Ik put daarbij mede uit een bijdrage van Hans-Christian Zehnter in het tijdschrift *Das Goetheanum* (1998). Zijn artikel is een doorbraak bij het vruchtbaar maken van antroposofische ideeën voor het begrijpen van dieren en hun gedragingen.

Als vertrekpunt kunnen we de zang van de merel vergelijken met zijn andere bewegingen. Bij verplaatsingen over de grond zie je hoe een merel zich met energieke sprongen voorwaarts spoedt, om dan met een verende opwaartse beweging van de staart tot stilstand te komen. Na een kleine bewegingspauze wordt een nieuwe reeks sprongen ingezet, meestal in dezelfde richting als tevoren. Zo'n afwisseling van beweging en rust zie je ook wanneer een op de grond scharrelende merel met krachtige bewegingen van de kop dor gebladerte opzij gooit, of bij het naderen van het nest, of bij confrontaties met andere merels. Tussendoor lijkt de vogel telkens even te verstarren. De merel beweegt dus op dezelfde manier als waarop hij zingt, namelijk in strofen die toch een doorgaande stroom vormen. Zelfs bij het vliegen wordt een serie van normale vleugelslagen steeds afgewisseld door een slag waarbij de vleugels kort helemaal tegen het lichaam aankomen, alsof een minieme rustpauze wordt genomen.

Deze correspondentie tussen zang en beweging bij de merel kunnen we proberen te vertalen in begrippen die Rudolf Steiner in 1910 in twee voordrachten over ziel en geest bij dier en mens introduceert. Hij vertelt daar hoe in het individuele dier geest werkzaam is zowel bij het opbouwen van de organen tijdens de embryologische ontwikkeling, als in het functioneren van de organen tijdens het leven van het dier. Geest krijgt in deze context een heel bepaalde invulling, het is de soort waartoe een dier behoort. Steiner gebruikt een geestelijk en geen biologisch soortbegrip; de soort is bij hem het actieve wezen dat het zichtbare dier voortbrengt en niet de optelsom van alle populaties die met

elkaar door voortplanting genen uitwisselen. Voor de merel als soort is klaarblijkelijk kenmerkend de vloeiende ritmische afwisseling van beweging en rust. Alle organen van de individuele vogels hebben van de soort dit stempel opgedrukt gekregen en dat kun je aan hun functioneren zien. De vliegspieren, het zangorgaan met het ademhalingsstelsel, ook het waarnemen en de verwerking van zintuigindrukken, alles in het merel-organisme is van ritmiek doortrokken en is daardoor een uitdrukking van deze geestelijke entiteit, de soort. Een zingende vogel zingt dus eigenlijk wat hij is!

Niet alleen tussen geluid en beweging, maar ook tussen beweging en lichaamsbouw, tussen gedrag en plekjes in het landschap die een vogelsoort prefereert, vind je dergelijke correspondenties. Bij de koolmees staan de kleuren in het verenkleed van kop en borst in een frappant contrast scherp afgegrensd naast elkaar: diep zwart, wit, lichtgeel. Daarmee correspondeert de scherpe klank van zijn energieke voorjaarslied en vooral, hoe hij daarin steeds weer op en neer springt tussen twee niet met elkaar verbonden, afgegrensde klanken, een hoge en een lagere. Ook in zijn omgeving zoekt de koolmees het contrast op. Onweerstaanbaar wordt hij aangetrokken door donkere plekjes in een lichte omgeving, en dus zie je hem vaak vanuit het felle licht even de donkere holte van een nestkast of boomspleet inschieten. Bij de winterkoning kun je het gevoel hebben dat zijn luide schetterende zang, die het geluidsbeeld in een voorjaarsbos geheel kan domineren, niet goed klopt met hoe klein dit vogeltje is. Maar als je let op de abrupte bewegingen waarmee de winterkoning een plek in het landschap weet te bezielen en op het eigenwijze gebaar van het rechtopstaande staartje, dan past zijn drukdoenerij toch weer heel goed bij het op en neer ratelende gezang met zijn elkaar verdringende trillers. Zulke kwalitatieve verbanden tussen beweging, geluid, lichaamsbouw en omgeving vormen met elkaar een beeld, een imaginatief tableau waarin de soort beleefbaar wordt.

Het luisteren en kijken naar zingende vogels roept ook nog anderen vragen op. Soms wordt een merel die op de grond aan het foerageren is, als het ware overvallen door de aandrift om te zingen. Je hoort enkele schrille zangstrofes die klinken alsof ze naar buiten worden geperst. Dan vliegt de vogel geagiteerd een struik in en zingt daar nogmaals een paar van die schrille strofes. Dit kan zich enkele malen herhalen, tot het dier bovenop de nok van een dak of hoog in een boom tot rust komt en daar de volle welluidende merelklank laat horen. Wanneer een nieuwe gedragsneiging in de ziel van het dier de overhand krijgt, in dit geval het zingen, is daarbij kennelijk ook een ander omgevingsbeeld vereist. Een zingende merel kan niet op de grond blijven.

Om iets te begrijpen van wat zich op zo'n moment in het dier afspeelt, moeten we beseffen dat een dier in een heel ander soort omgeving leeft dan wij mensen. Het ziet de wereld niet zo fysiek als wij dat doen. Een dier leeft niet in een wereld die bestaat uit materiële objecten, maar in een wereld van betekenisvolle beelden, waarvan het primair de stemming beleeft en waarop het met bewegingen, met acties reageert. Die acties zijn erop gericht een omgeving te zoeken waarvan de stemming klopt met de stemming die bij de vogel van binnen heerst. Klaarblijkelijk beleeft een merel in de eigen zangactiviteit een kwaliteit die past bij het wijde, van licht doorstraalde luchtruim dat de vogel op zijn zangplekjes om zich heen heeft. En zo gaat het met alle gedragingen van een dier. Telkens wil het zich invoegen in een omgeving waarin het een gebaar kan beleven dat op dat moment ook in de eigen ziel leeft.

De achtergrond hiervan is, dat een dier weliswaar in al zijn eigenschappen een uitdrukking is van zijn soort als de geestelijke bron waaruit het voortkomt, maar dat het op een bepaalde manier ook van die bron gescheiden is. Dat geldt overigens voor alle belichaamde wezens, ook voor de mensen. Het basisgegeven van een dierlijke existentie is de begeerte naar hereniging met deze bron. Nu kan een dier, anders dan een mens, dit verlangen niet bevredigen door het leggen van een bewuste en actieve relatie met het geestelijke. Het moet vervulling zoeken via de zintuigen. Dat gebeurt wanneer een dier in

zijn leefomgeving een gebaar gewaarwordt dat het van binnen ook kan maken en waar het dan op reageert met het voor zijn soort kenmerkende gedrag. Een koolmees die in zang en verenkled 'contrast' is, buiten zich contrast beleeft en vervolgens 'contrast' doet – zo'n dier beleeft, al is het slechts voor één ogenblik, eenheid met de eigen essentie. Dit zoeken van verbinding met de eigen oorsprong kun je 'religieus' noemen. Het dier heeft geen religie, maar leeft religie.

Speciaal over vogelzang schetst Rudolf Steiner dit religieuze aspect van diergedrag in de context van een verhaal over midzomerfeesten in zeer oude culturen (1923). Ik geef geen citaat, maar een samenvatting:

Wanneer de leeuweriken en nachtegaleen zingen, vibreert wat zij uitzenden de kosmos in tot aan een bepaalde grens. Vandaar golft het etherisch terug, maar nu doordringen van de geest die deel uitmaakt van alle vormgevingsprocessen van de dieren. Dat zijn bevruchtende impulsen die in de vogelwereld op aarde verder werken, ook in de tijd waarin de vogels niet zingen.

Hier wordt het zingen geschilderd als een soort communie met de eigen soort. Zingende vogelmantjes bevinden zich als het ware in een gebedstoestand. Dit maakt tevens invoelbaar dat veel soorten daarbij uit hun gewone leefgebied opstijgen, vaak tot aan de bovengrens van de plantengroei (merel) of daar nog bovenuit (leeuwerik). Met de wereld van de tastbare dingen onder zich en het wijde luchtruim rondom zich richten ze zich zingend tot de bij hen horende geestelijke omgeving. Tezelfdertijd zitten de vrouwelijke vogels op kleine, afgebakende plekjes in de schemerige binnenruimtes van de plantengroei, waar ze in het nest de eieren leggen en bebroeden. Dat is eveneens communie met de soort, maar in omgekeerde richting. De broedende vrouwtjes vormen met het eigen lichaam en de voortzetting daarvan in nest en eieren een soort warmte-eilandje, waarin de soort kan boetseren aan de organen van de zich ontwikkelende jonge vogels.

En de nachtegaal, zwartkoptuinfluiter, fitis en verwante soorten, die zingen vanuit het struikgewas, in dezelfde laag van het landschap waar zich ook het nest bevindt? Dit zijn allemaal trekvogels. Door de baan van de zon te volgen zoeken ze steeds weer een 'zomerse verhouding' tussen aarde en hemel op (F.A. Kipp). Dat is een verhouding waarin het aardse en het kosmische geen gescheiden kwaliteiten zijn, zoals in de winter, maar elkaar ontmoeten en doordringen. Dit proces komt op gang wanneer de trekkende zangvogels in onze streken aankomen, in het voorjaar. Je beleeft het aan de warme, van geur doortrokken nachten, aan het bloesemen van de plantengroei. Daardoor vinden deze vogels, als zij zich zingend richten op hun kosmische bron, het daarbij passende omgevingsbeeld nu in de binnenruimtes van de vegetatie.

Literatuur

F.A. Kipp (1949), *Über den Vogelzug*. Afdruk in: W.Schad (Hrsg.), *Goetheanistische Naturwissenschaft Bd.3, Zoologie*. Stuttgart 1983.

R. Steiner (1910), *Menschenseele und Tierseele, Menschengeist und Tiergeist* (voordrachten van 10 en 17 november 1910). In: *Antworten der Geisteswissenschaft*, GA 60.

R. Steiner (1923), *Der Jahreskreislauf als Atmungsvorgang der Erde und die vier grossen Festeszeiten*, GA 223. Voordracht van 7 april 1923.

H.-Chr. Zehnter (1998), *'Warum singen Vögel? Eine erste Annäherung'*. In *Das Goetheanum*, 32-33.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 72, maart 2004

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl